

Derleme Makale ♦ Review Article

Teoriler Işığında Devletin Dönüşümü ve COVID-19 Sonrası Dünyadaki Durumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım*

Transformation of the State in the Light of the Theories and Its Situation in the Post-COVID World: A Sociological Perspective

Özlem ALBAYRAK^{†*}

 0000-0001-6706-9422

Nurgün OKTİK*

 0000-0003-4910-9464

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 08. 07. 2022
Düzeltilme Talebi: 05. 08. 2022
Son Düzeltilme: 20. 08. 2022
Kabul: 24. 11. 2022
Online Yayım: 15. 12. 2022

Anahtar Kelimeler:

Siyaset Sosyolojisi
Devlet Teorileri
Ulus-Devlet
Küreselleşme
COVID Sonrası Siyaset

ÖZ

Çalışmada tarih boyunca toplumsal yapıyla paralel şekilde değişerek günümüze gelmiş olan devlet, sosyoloji teorileri eşliğinde incelenmekte ve pandeminin devletlerde neden olduğu değişim ele alınmaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı, genelde devletin dönüşümünü sosyoloji teorileri eşliğinde ortaya koymak, özelde ise post-COVID dünyada devlet egemenliğinin geleceğini tartışmaktır. Devlet, modern dönemlerden bugüne çeşitli şekiller almış, Refah Devleti döneminde güçlenerek, küreselleşme döneminde ise zayıflayarak günümüze ulaşmıştır. Küresel COVID-19 tecrübesi ise, ulus-devletin yeniden güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum ise, devletin durumu konusunda kesin yargı ve kabullere yer olmadığını göstermiştir. Gelineen noktada, güçlenen ulus-devletin, yeni küresellik biçimlerine mi kapı aralayacağı, yoksa neo-feodal bir topluma ve tiranlığa mı neden olacağı konuları ise pandemi sonrası dünyada sosyal bilimlerde ortaya çıkan yeni tartışmaları oluşturmaktadır. COVID-19 sonrası dünyada ulus-devletin hem sosyal ve kamusal özelliklerini güçlü şekilde koruyan, hem de demokrasi için yeni uzlaşma zeminleri yaratacak, esnek bir yapıda olması gerekliliği ise, bu makalenin içeriğini oluşturmaktadır.

ARTICLE INFO

Submitted: 08. 07. 2022
Revision Requested: 05. 08. 2022
Final Revision Received: 20. 08. 2022
Accepted: 24. 11. 2022
Published Online: 15. 12. 2022

Keywords:

Political Sociology
Theories of the State
Nation-State
Globalisation,
Post-COVID Politics

ABSTRACT

In the study, the state which has come to the present day by changing in parallel with the social structure throughout history is examined with the sociological theories and the change caused by the pandemic in the states is discussed. For this reason, the aim of the study is to reveal the transformation of the state with sociological theories in general, and to discuss the future of the state sovereignty in the post-COVID World in particular. The state has been taking various forms since modern times, strengthened in the Welfare State period and weakened in the globalisation period. The global COVID-19 experience has paved the way for the nation-state to become stronger again. This situation has pointed to the reality that the evolution of the nation-state is not necessarily a linear process. The new debate in social sciences in the post-pandemic World is the issues of whether the strengthening nation-state will open the door to new forms of globalisation or it will lead to a neo-feudal society and tyranny constitute. This work posits that in a post-COVID world, the nation-state needs to have a flexible structure that both strongly preserves its social and public characteristics.

* Bu makale, 1. yazarın 2020 yılında Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde tamamladığı “Türkiye’de Kültürel Yeniden Üretim Olarak Devlet: Niteliksel Bir Araştırma” başlıklı doktora tezinin bir bölümünün genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

***1Yazar İletişim/ Corresponding Author:** Özlem Albayrak (Dr.), Sosyolog. İstanbul Büyükşehir Belediyesi. İstanbul, Türkiye.
albayrak.o@gmail.com

***2 Nurgün Oktik (Prof. Dr.),** Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. İstanbul, Türkiye.
nurgunoktik@maltepe.edu.tr

Kaynak Gösterimi/ Citing This Article: Albayrak, Ö. ve Oktik, N. (2022). Teoriler ışığında devletin dönüşümü ve COVID-19 sonrası dünyadaki durumu: Sosyolojik bir yaklaşım. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 3(3), 277-293. doi:10.52108/2757-5942.3.3.5

1 Giriş

Devlet, tarihin başından bu yana farklı yapılarda var olmuş, dönüşerek günümüze gelmiştir. Her uygarlığın devlet anlayışı, içinde bulunulan coğrafyanın ve dönemin şartlarına göre farklı şekiller almıştır. Kabile devletlerinin ardından ortaya çıkan Antik Yunan'daki şehir devletlerinde kölelik sisteminin meşru görüldüğü bir sosyal yapı belirmiştir. Feodal devletler ve imparatorluklar ise Ortaçağ'da Tanrı'nın yeryüzündeki egemenliğinin bir aracı olarak işlev görmüştür. Feodal dönemin ardından özgürlük ve bireyselliğin yükseldiği, vatandaşlık bilincinin ortaya çıktığı, milliyetçilik fikirlerinin de etkisiyle imparatorlukların yıkılarak, yerini ulusçuluk akımlarının aldığı modern dönem gelmiş, bu süreçte öncelikle Avrupa'da ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Bunun ardından ise tüketim kültürüyle tanımlanan postmodern dönem gelmiştir. Belirsizlik, akışkanlık ve karşılıklı bağımlılığın açıklayıcı kavramlar olduğu bu yeni dönemde küreselleşme tüm dünyayı etkisi altına almış, devletler yapı ve şekil olarak ulus-devlet olarak devam etmekle birlikte, küreselleşmenin etkileri nedeniyle hem işlevsel olarak, hem de şekil açısından farklılaşmıştır. Bu dönemde, küresel düzen karşısında ulus-devletin gücünün, etkisinin ve işlevinin zayıfladığı düşüncesi genel olarak sosyal bilimler literatürüne egemen olmuştur.

Yakın dönemde yaşanan küresel COVID-19 pandemisi ise, sosyal bilimlerde kesin tespitlere ve kalıcı yargılara yer olmadığını ortaya koyacak gelişmelere zemin sağlamış, devletler açısından dönüştürücü olmuştur. Küreselleşme sürecinde egemenlik kaybına uğradığı varsayılan devletler; pandemi sürecini yerel ve bölgesel çözümlerle karşılayarak ve sosyal politikalar geliştirerek yeniden güçlenmiştir. Teknolojinin de yardımıyla sağlıkta, istihdamda adımlar atarak, dezavantajlı grupları destekleyerek süreci kontrol edebilen ulus-devletlere karşılık küresel yapılar ise COVID-19 sürecinde belirgin bir etkinlik gösterememiş, yetersiz ve işlevsiz kalmıştır.

Gelinen noktada yeniden güç kazanan devletlerin otoriter bir yapıya mı bürüneceği, yoksa toplumun ve demokrasinin güçlenmesiyle otoriterleşme tehlikesinin önüne mi geçileceği konusu tartışmalıdır. Bir başka tartışma, küreselleşme karşısında güçten düşen ulus-devletlerin, yeniden güçlenmesinin nedeninin pandemi mi olduğu, yoksa pandeminin bu süreci sadece hızlandırdığı mı sorusudur. Eski Refah devletinin yeni bir versiyonunun geri gelip gelmeyeceği ise bir başka tartışmadır.

Bu çalışmanın amacı, özde COVID-19 pandemisi sonrası dünyada devletin geleceğini tartışmak, genelde ise devletin var olduğu dönemden bu yana yaşadığı dönüşümü tarihsel bir perspektifle ve sosyoloji teorileri eşliğinde ortaya koymaktır.

Çalışma ile ayrıca, dünyada dramatik ve benzersiz bir değişime neden olan pandeminin tarih boyunca toplumsal yapıyla paralel şekilde değişerek günümüze gelmiş olan devlet yapısında neden olduğu değişim konusundaki olasılıkları ortaya koymak ve literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın temel iddiası, ortaya çıktığı dönemden bu yana koşullara göre farklı işlevler edinerek, kapsamı genişleyerek ve daralarak, güçlenerek ve zayıflayarak günümüze dek gelen devletin, nihai bir formunun bulunmadığıdır.

Çalışmada ilk olarak devletin nasıl ortaya çıktığına yönelik üç teori ele alınacaktır. Devlet tek boyutlu ya da tek işlevli bir yapı olarak düşünülemeyeceği için, devletin oluşumuna hem maddi, hem de düşünsel unsurlarla açıklama getiren Elias, Tilly ve Giddens'in analizlerine yer verilecektir. Üçüncü bölümde devleti var eden ögeler açıklanacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde klasik dönem sosyologlarının Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim'in devlete yaklaşımları ele alınacaktır. Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan Modern dönemde ve sanayileşme sonrasında yeni düzeni olan Küreselleşme dönemindeki devlet görüşleri ise beşinci ve altıncı bölümlerde özetlenecek, bu noktada küreselleşme döneminde işlevsel hale gelen refah devleti için ise bir ara başlık açılacaktır. Bu başlığın açılmasının nedeni, COVID-19 pandemisi sırasında ve sonrasında birtakım önlemlerle ortaya çıkan devleti, yeni-eski refah devleti olarak değerlendiren görüşlerin söz konusu olmasıdır. Çalışmada son olarak, yedinci bölümde küreselleşme döneminde egemenlikleri tartışmaya açılan devletlerin COVID-19 pandemisinde ortaya koydukları sosyal politikalarla yeniden güç toplaması değerlendirilecek ve gelecekteki devletlerin hangi forma evrilebileceği yönündeki sosyal bilim tartışmaları özetlenecektir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise, pandemi deneyiminden sonra güçlenerek tekrar sahne aldığı tespit edilen devletlerin bundan böyle daha otokratik bir yapıya mı evrileceği, yoksa daha güçlü olmasına

karşın aynı zamanda daha demokratik bir yapıya mı bürüneceği tartışılacaktır. Bu bağlamda, toplumun güçlendirilmesinin ve demokrasinin gelişmesinin kamu politikası reformlarının çoğaltılmasıyla, devletin dezavantajlı gruplar başta olmak üzere tüm vatandaşlar için daha fazla sosyal politikalar geliştirmesiyle ilgili olup olmadığı üzerinde durulacaktır.

2 Devletin Oluşumuna Dair Yaklaşımlar

Devletin nasıl ortaya çıktığı sorusu, bu yapının toplumsal yaşamın değişim ve gelişiminde oynadığı rol düşünüldüğünde önemlidir. Devlet ortaya çıktığı zamandan bu yana, birey ve toplum arasındaki sınırları ve toplumun yaşamını siyasal olarak çerçeveleyen en önemli güçtür. Modern devletin oluşumuna yönelik teorilerden neo-marxist kuramda, Wallerstein ve Andre Gunder Frank gibi düşünürler –ikisi arasında yaklaşım farkı olmasına rağmen- temelde, Marx'ın sermaye ile emek arasındaki bölünme görüşlerini devletlerarası bir düzleme taşımakta, devletlerin ortaya çıkışını ise merkez-çevre dikotomisiyle açıklamaktadır (Lenger, 2021: 49-52). Dünya-Sistemi adlı bu açıklama, dünyayı güç ve iktidar dengeleri üstünden ve sınıfsal olarak değerlendirmektedir (Wallerstein, 2004). İnşacı görüş ise toplumların ve devletlerin oluşumunda maddi olmayan unsurlara odaklanmaktadır. Gellner ve Anderson gibi analizciler bireylerin ya da grupların kimlik ve çıkarları gibi; soyut ve düşünsel yapıları analizlerinin merkezine almaktadırlar.

Devletin oluşumunu şiddet ve ekonomi temelleriyle değerlendiren Elias, Tilly ve Giddens ise maddi ya da düşünsel unsurlardan değil, iki farklı bileşen ve bu iki bileşenin birbirini belirlemesi üzerinden bir model öne sürmektedir. Modern devletin oluşumuna iktidar, ekonomi ve askeri gereksinim açısından yaklaşan Elias, Tilly ve Giddens'in analizleri, ikili bakış açısıyla yapısal ve inşacılar arasında ayrışmaktadır. Bu üç sosyolog, maddi ve düşünsel unsurlardan sadece birine odaklanmadıkları için, bu iki unsurun ikisinin de yer aldığı ikili bir değerlendirme yaptıkları için benzerlerinden ayrışmaktadır. Bu nedenle çalışmada, bu sosyologların çalışmalarına değinilecektir. Öte yandan her ne kadar bu analizlerin üçü de, sadece Avrupa'daki modern ulus-devlet oluşumunu ele alıyor olsa da, günümüzde ulus-devletin dünyanın neredeyse tamamına yayıldığı ve neredeyse tek geçerli devlet modeli olduğu göz önüne alındığında, bu analizlerin -Avrupa merkezli olmakla birlikte- sadece Avrupa'yı kapsadığı eleştirisi geçerliliğini yitirmektedir. Aşağıda bu üç toplumbilimcinin devletin oluşumunu nasıl açıkladığına yer verilmektedir:

2.1 Elias'ın İkili Tekel Yaklaşımı

Feodal beyliklerden devlet düzenine geçilmesini değerlendiren Elias, Batı'da modern devletin ortaya çıkmasını uygarlaşma süreciyle eşzamanlı olarak görmekte, çalışmasında (2002) şiddet ve vergi tekelinin oluşmasının devletleri ortaya çıkardığını savlamaktadır. Uygarlık sürecinin sosyolojisi ele alırken sarayları inceleyen Elias'a göre, "Batı'nın üslup oluşturu merkezleri saraylardır" (Elias, 2002: 13). Elias'a göre saraylar ve uygar davranış kalıplarının oluşması, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerden bağımsız değildir, Avrupa'da modern devletlerin oluşma süreci de sözü edilen sosyo-oluşumlardan bağımsız değildir. Elias'a göre devletlerin merkezileşmesi, sosyal birliğin askeri ve ekonomik güç üzerinde tekelleşen bir kontrol sağlamasıyla mümkün olmuştur (2002).

Elias'a göre Ortaçağ'da Avrupa'da feodal beyliklerden oluşan kraliyetler son derece kırılabilir bir yapıdadır. Kraliyet tacı toplumsal gelişimin değişik evrelerinde farklı anlamlar taşımaktadır (2002: 131). Savaş gibi bir araya gelmesi gereken dönemler dışında kraliyet hanedanlığının tacının taşıyıcısı bir feodal beydir. Bu durum beylikler arasında güç mücadelesine yol açmış, savaşmak başta olmak üzere çeşitli iktidar mücadelelerine giren beylikler arasında yavaş yavaş merkezi otoriteler ortaya çıkmış ve ortaçağ sona ererken krallık teritoryumlarında iktidar yoğunlaşması meydana gelmiştir. Bunun nedeni, bölgesel egemenlerin hegemonya mücadelesi içine girmiş olmalarıdır. Mücadelenin temel nedeni ise, feodal beyliklerin ya da kraliyet hanedanının sürekli savaşmak durumunda kalmış olmasıdır. Çünkü feodal beylikler ya da krallıklar daha fazla güç ve toprak edinmediklerinde otomatik olarak daha az güçlü hale gelmiştir (Elias, 2002: 131-197).

Güç kazanmak ise ancak şiddet tekeli kurarak mümkün olmaktadır. Egemen devletlerin ortaya çıkmasında şiddetin oynadığı rolü Giddens ve Tilly de kendi analizlerine dayanak yapmaktadır. Ancak, Elias, vergilendirmede tekelleşmeyi de devlet oluşumunda en az şiddet kadar ana bir unsur olarak görmektedir. Elias, fiziksel şiddetteki tekelleşme sağlandıktan sonra vergilendirmede de tekelleşme ortaya çıktığını ve vergi toplamının merkezi otorite tarafından yapılmaya başlandığını

belirtmektedir. Böylece soylu sınıfı ve derebeylikler ehlileştirilmiştir. Bu süreç, bir devlet ile diğer devlet arasındaki savaş sonucunda, kazananın topraklarının genişlemesiyle eşzamanlı devam etmiştir. Medeniyet süreci ise, tekelleşmiş kaynakların idari birimdeki birkaç bireyin elinden çıkıp aşamalı biçimde sayıları giderek artan bireylerin eline geçmesiyle son halini alacaktır. Böylece devlet yetkilileri, birbirlerine bağımlı birer yönetici olacaktır. Medeniyet sürecinin son noktası, devletin şiddeti tekeline aldığı, bireylerin ilişkilerinde ise şiddetin bulunmadığı noktadır. Devlet, tahakküm kurar ama tahakkümün karşılığı huzur, düzen ve aidiyettir (Elias, 2002).

2.2 Tilly'nin Şehir-Devlet / Sermaye-Zor Yaklaşımı

Charles Tilly, Avrupa'da devletlerin oluşumu hakkındaki teorisinde, meşru şiddet kullanımının tek elde toplanmasının yanı sıra, devlet oluşumunun ekonomi ile de ilgisi bulunduğunu savlayarak Elias'la birleşmektedir. Ancak Elias sürecin ekonomik yönünü, vergi toplanmasının tekelleşmesiyle açıklarken; Tilly, sorunsalının merkezine şehirlerle devletler arasındaki diyalektiği, sömürü ve tahakküm kavramsallaştırmasıyla koymaktadır. Tilly'ye göre fiziksel şiddet devletlere aittir, oysa sermaye birikimi şehirlerde yapılmaktadır. Bu ikisinin birleşmesi, modern ulus-devletlerin ortaya çıkmasının ve yüzyıllardır sürüyor olmasının nedenidir (Tilly, 2001).

Sermaye ve tahakkümün farklı bileşimleri, farklı türde devletlerin oluşmasına yol açmıştır. Şehirleşmenin yüksek olduğu, ticaretin belirleyici olduğu bölgelerde sermaye-yoğun, tarımın belirleyici olduğu yerlerde zor-yoğun devletler ortaya çıkmıştır. Sermayeleşmiş-zor türündeki devletler ise, hem sermayesi olan ve hem de yeteri kadar nüfusa sahip olabilen devletleri temsil etmektedir. Bu üç devlet modeli, yönetici, toprak sahipleri, kapitalistler, işçiler ve köylülerin farklı deneyimleriyle biçimlenmiştir. Sermaye-yoğun ve zor-yoğun devletlerin uzlaşmasının sözkonusu olduğu yerlerde ortaya çıkan sermayeleşmiş-zor ise ulus-devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu üç devlet modeli arasında daha işlevsel olan ve günümüze dek gelebilen sadece sermayeleşmiş-zor modeli devletler olmuştur. Tilly, sermayeleşmiş-zor devletlerinin temel örnekleri olarak İngiltere ve Fransa'yı göstermektedir (2001: 370-373).

Devletin oluşumunda sermaye ve zor hem birbirlerini belirlemekte, hem de birbirleri tarafından belirlenmektedir. Ticaretin yoğun olduğu liman şehirleri gibi şehirler, sermaye-yoğun değişimleri yansıtmakta, tahakküm sermaye üzerinden örgütlenmektedir. Tarım bölgelerinde ortaya çıkan zor-yoğun yapılanmalar ise savaş için her türlü kaynağın halktan alınması için yapılaşmıştır. Bu ise günümüz modern devletlerinin kurumlarını ortaya çıkarmıştır. Sermaye-yoğun yapılar ise kaynaklar zenginlerden temin edildiği ve kurumsallaşmadığı için kalıcı olamamıştır (Tilly, 2001). Sınıf mücadelesinin doğması da sermaye-yoğun ve zor-yoğun yapılanmaların daha dengeli olduğu devletlerde ortaya çıkmıştır. Bu dengeyi sağlayan İngiltere ve Fransa gibi devletler kitleler ordu kurma ve besleme kapasitesine sahip oldukları için diğer devletlere yönelik savaş ölçütlerini de belirlemiştir. Sonuçta, 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren Avrupa'ya özgü olan ulus-devlet sistemi, bütün dünyaya yayılmış, bir anlamda dünyanın denetlenmesini de sağlamıştır (Tilly, 2001: 372)

2.3 Giddens'in Yapının İkiliği Yaklaşımı

Giddens'in analizinde modern dünya, ulus-devlet, kapitalizm ve endüstrileşme sacayakları üzerinde durmaktadır. Bu nedenle, ulus-devletin öncülü olan tüm devlet yapıları geleneksel devlet olarak değerlendirilmekte; feodal devletler ve imparatorlukların oluşturduğu geleneksel dünya ile kapitalizm ile ulus-devlet arasındaki karşılıklı ilişkilerin oluşturduğu modern dünya sistemi birbirinden keskin şekilde ayrılmaktadır (Giddens, 2005: 7-9).

Sosyal bilimlerdeki özne ve nesne; yapı ve fail düalizmini, yapının ikiliği kavramı ve yapılaşma kuramıyla aşmaya çalışan bu analize göre, ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve günümüzdeki küresel düzenin işleyişi de ikili bir yaklaşımla değerlendirilmelidir. Kapitalist piyasalar ve ulus-devlet sistemi birbirleri ile karşılıklı ilişkilidir. Fakat bunlar birbirine indirgenemez (Giddens ve Pierson, 2001: 164-165). Bu açıklamaya göre, ulus-devletin güç kaybetmesinden söz edilemez, çünkü ulus-devlet de modern dünyanın bağlantılı ve piyasalarla diyalektik ilişkide bulunan unsurlarından biridir. Bu bağlamda Giddens, küreselleşme döneminde ulus-devletin güç kaybına uğramadığını iddia eden az sayıdaki düşünürden biridir. Giddens, askeri ve kapitalist endüstriyel toplumlara da analizinde ikili bir yapı olarak değerlendirmektedir (Giddens, 2005: 12).

Ulus-devletler birinci ve ikinci dünya savaşlarından sonra Avrupa'ya özgü olmaktan çıkıp dünyanın geri kalanını etkilemiş, dağılan imparatorlukların ardından ortaya çıkan milliyetçiliklerin de etkisiyle

başka bölgelerdeki ülkelerin de devlet modeli olmaya başlamıştır. Ulus ötesi örgütlerle ve birbirleri ile askeri ve jeopolitik güç için mücadele eden birer oyuncu olan ulus-devletler, küresel sistemin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Küresel sistem de, ulus-devleti belirlemiştir. Bu yapıların birbiriyle ilişkisi, toplumu dönüştürmüştür. Küreselleşme, ulus-devlet ve kapitalizm arasında birbirini belirleyen karşılıklı ve bağımlı ilişkiler bulunmaktadır. Bu yapıların ilişkisi ortak toplumsal duyguları da döngüsel olarak etkilemektedir: Ulus devlet değişim içindedir, ancak küreselleşme de yeni talepler ve yeni kimliklerin üretilmesi için yeni fırsatlar yaratarak etkisini göstermektedir. Küresel dünyada toplumsal ilişkilerin gelişmesi, hem ulus-devletlere bağlı milliyetçi hislerin azalmasına, hem de aynı zamanda ulus-devletlerin altında yerel milliyetçi hislerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Tamer, 2020: 783). Giddens'a göre küreselleşmenin 4 boyutu vardır. Bunlar, kapitalist dünya ekonomisi, ulus-devlet sistemi, askeri dünya düzeni ve uluslararası iş bölümüdür. Dünyanın politik manzarasını oluşturan bu dört boyut arasında, birbirini yapılandıran, birbirini inşa eden ikili bir ilişki bulunmaktadır. Bu, özne ve yapının birbirini kurması anlamına gelmektedir (Tamer, 2020: 783-784).

3 Devletin Üç Unsuru: Millet, Ülke, Egemenlik

Devlet soyut ve somut unsurlardan oluşmaktadır. Bürokratik işlemler sayesinde memurlar yoluyla vatandaşla somut olarak karşılaşan devlet, genel anlamda ise soyut unsurlara sahiptir. Devlet sadece işlevsel açılardan soyut ve somut olarak tanımlanamamaktadır, devletin kendisini var eden unsurlar da soyut ve somut öğelerden oluşmaktadır: Somut unsurlar insan (millet) ve toprak (ülke) ve soyut unsur iktidardır (egemenlik). Bu unsurlar, sadece geleneksel devletlerin değil, günümüzdeki küreselleşme dönemi modern devletlerinin de temel dayanaklarını oluşturmaktadır.

3.1 İnsan Unsuru: Millet

Bir devletin var olabilmesi için gerekli olan ilk unsur insan topluluğudur. Modern dünyada, ortak bir dil, ortak kültür ve ortak duygu taşıyan toplulukların millet olduğu savlanmaktadır. "Ancak her dili ve kültürü aynı olan toplum millet sayılamaz. Çünkü millet, tarihi ve sosyal ilerlemenin, gelişimin ürünüdür" (Türkdoğan, 1999: 2). Modernizm öncesi toplumlar, klan, aşiret, kabile ve bunların birleşmesiyle feodaliteyi, doğu'da ise beyliklerin ve ayanlıkların birleşmesiyle imparatorlukları oluştururken, modern dönemde milli devletler ortaya çıkmaya başladıkça, millet kavramı da önceki dönemden keskin bir kopuş göstermiştir. Modern devletlerdeki insan unsuru, çoklu bir yapı ya da parçaların birleşmesiyle ortaya çıkmamış, milletleşme ve yasalar önünde eşit olmakla temsil edilen bir homojenleşme sözkonusu olmuştur (Türkdoğan, 1999: 2-3).

Milletin nasıl ortaya çıktığı ile ilgili çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bunlardan ilkçi yaklaşıma göre milletler insanlık ortaya çıktığından bu yana vardır, bu bakış açısına göre her şey verilidir ve değişmez. Modernist yaklaşıma göre ise milletler insanlar tarafından oluşturulan topluluklardır. Bu topluluklar kimi zaman devletler, bazen de milliyetçilik akımları sayesinde oluşmuştur. Modernistlerden Gellner elitlerin halka benimsettiği yüksek kültürü, Anderson toplumun inşa edilmiş bağlarını, Nairn ülke içindeki sömürü ilişkilerini, Hobsbawn icat edilmiş geleneklerin milletleri ve milliyetçilikleri oluşturduğunu öne sürmektedir. İlkçilerin ve modernistlerin sentezini yapan etno-sembolistler ise her iki kategorinin de haklı oldukları noktalar olduğunu düşünmektedir. Anthony D. Smith ise milletlerin modernizmle ortaya çıkmış olmasını kabul etmekte, ancak milletlerin yoktan var edilmediğini, eski zamanlarda var olan etnik toplulukların temelleri üzerine inşa edildiğini ileri sürmektedir (Özkırımı, 2013).

Öte yandan etnik köken bir topluluğun millet haline gelmesini kolaylaştırırsa da, modern dünyada bir topluluğun millet olabilmesi için etnisite birliği zorunluluk değildir, etnisite yerine ortak bir ülkü, ortak bir bellek, ortak bir kültür ve tarih algısının olması millet olmak için yeterli olmaktadır. Küreselleşme döneminde ise milliyetçilik ve çokkültürlülük gerilimi ortaya çıkmış, bu durum ulus-devletin aşındığı görüşüne zemin kazandırmaya başlamıştır. Bu ve başka nedenlerden dolayı milliyetçilik çalışmaları 1990'larda kimliklere kaymaya başlamış, aşırı sağ, azınlıklar, kadınlar ve vatandaşlık konuları milliyetçilik çalışmalarının yeni alanı haline gelmiştir.

Çokkültürlülük tartışmaları da, bu süreçte ortaya çıkmıştır. Kabaca iki ya da daha çok sayıdaki farklı kültürel topluluğun bir arada bulunması olarak tanımlanabilecek çokkültürlülük, günümüzde, göç ve entegrasyon politikaları, ulusal sınırların korunması, kimliğin tanınması, kültürler ve ideoloji gibi konular çerçevesinde tartışılmaktadır (Topçu ve Menek, 2019: 111-113). Gelinek noktada, modern

vatandaşlık; ırk, etnik köken ve dinsel farklılıklara karşı tarafsız bir duruş sergilemek üzerine kurulmuş olsa da, ulus-devletlerdeki azınlık hakları konusu hala tartışmalıdır (Topçu ve Menek, 2019: 116). Öte yandan COVID-19 tecrübesi ulus-devletleri yeniden güçlendirmişken, bu dönemden sonra çokkültürlülük talebinin eski şiddetinde olup olmayacağı ise bir başka tartışmadır.

3.2 Toprak Unsuru: Ülke/Vatan

Modern öncesi dönemler ve modern dönemlerde bir devlete bağlı olan nüfusun anlamı değiştiği gibi; imparatorluk dönemlerindeki vatan kavramı ile modern dönemdeki vatan kavramı da farklılaşmıştır. Merkezden uzaklaştıkça sınırların daha geçirgen ve belirsiz hale geldiği imparatorluklar ve krallıklar gibi feodal ortaçağ devletleri ile sınırın en ucunda bile merkezdeki kadar katılıkla egemenliğin sürdüğü ulus-devletteki vatan algısı farklıdır.

Modern öncesi dönemde de tarım nedeniyle toprağa bağlılık söz konusudur, ancak o dönemde tebanın krallığa bağlılığı ülke üzerinden değil, din ve soyluluğa sadakat üzerinden sağlanmaktadır. Oysa modern dönemlerde kutsallık atfedilmeye başlanan yurt kavramı, yeni üretim tekniklerinin kullanılabilmesi için gerekli olan ulus-devletin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmıştır (Duverger, 2011: 67). Bir başka ifadeyle modern devletler ortaya çıkmaya başladığında, halkın ulusa olan bağlılığına, kralla karşı beslenen sadakat bağından başka bir dayanak bulmak gerekmiş, bu bağ da toprak olmuştur. Kralla hiyerarşik olarak tabi olma, yerini mekânsal dışlamaya bırakmış, sınırların içi ve dışı keskin şekilde ayrılmış; sınırlar içerisinde kalan alan vatan olarak anılmıştır. Sanayi ve ticaret kapitalizminin ilerlemeye başladığı, tarımın önemini azaldığı ulus-devletler döneminde, feodal dönemdeki gibi toprağa bağlanma biçiminin yeniden canlanması tuhaf gözükabilir, oysa tarım, ekonomide her zaman egemen unsur olduğu gibi; toprağa bağlılık, modern dönemde yurtseverlik miti sayesinde yeniden üretilmiştir. Sınırlar içindeki toprak, vatan/yurt sayılarak dokunulmazlık kazanmış, ideolojik bir içerik edinmiş, “sofulaşmış” bir anlam taşımıştır (Duverger, 2011: 68).

Öte yandan, ulus-devlette egemenliğin hüküm sürdüğü toprak parçası vatan olarak kutsanmakla birlikte vatan tek başına kullanılmamaktadır. Vatan, ancak ulus ile bağlantılandırıldığında anlamlı hale gelmektedir. Çünkü bir toprağın üzerinde yaşayanların ancak ortak bilinci, kimliği ve değerleri varsa, o toprak vatan haline gelmektedir. Bu nedenle, modern devlette bu iki unsurdan biri olmadığında, diğeri de işlevini ve anlamını yitirmektedir (Özbey, 2019: 249-250).

Küreselleşme çağında göç ve yer değiştirmelerin yaygın yaşandığı günümüzde, yurt ve vatan kavramlarının anlamının değişip değişmediği, etnik köklerin önemini yitirip yitirmediği güncel ve önemli bir tartışmadır. Bu tartışmaları açıklığa kavuşturmak için yapılan bazı çalışmalarda, farklı etnik kökene mensup olan ve farklı coğrafyalardan gelen bireylerde – çalışmalar Balkan ülkelerinden ve Arap ülkelerinden gelen göçmenlerle gerçekleştirilmiştir-, ataların toprağı olarak kodlanan yurt kavramının değiştiği ve bu bireylerin herhangi bir etnik, tarihsel bağa ihtiyaç duymaksızın buldukları ülkeye aidiyet hissettikleri ortaya çıkmaktadır (Akyiğit, 2017; Göksu, 2020). Sözü edilen çalışmalardan elde edilen sonuçlar, yurt sözcüğünün kavramının küreselleşme çağında kültürel bir niteliğe büründüğünü göstermektedir. Devletlerin güçlenip, mekânsal içe kapanmanın yaşandığı pandemi sürecinde ise yurt ya da vatan kavramlarının eski anlamına tekrar kazanıp kazanmadığı ise araştırmaya değer gözükmektedir.

3.3 İktidar Unsuru: Egemenlik

Feodal dönemden modern dönemlere geçilmesi, vatan ve millet kavramlarının anlamını değiştirdiği gibi, devlet egemenliğinin kaynağının da değişime uğramasına neden olmuştur. Avrupa’da feodal zamanlarda, krallık ve imparatorluklarda devletin egemenliğinin kaynağı Tanrı, modern dönemde egemenliğin kaynağı ise halktır. Modern dönemlerde yasal-ussal otoriteyle, akılcı ve rasyonel ilkelerle yönetilen devletlerin meşruiyeti ise, halkın rızasına bağlıdır.

Ancak modern devletlerin egemenliği, küreselleşme döneminde tartışmalı hale gelmiştir. Yurttaşlık, insan hakları, kamu hukuku ve küreselleşme gibi kavramlar devlet egemenliğini dönüştürmüştür; bu süreçte ulus-devlet sınırlarını aşan iktidar kaynakları ortaya çıkmıştır: Sermaye, ulus üstü üretim yapıları, çeşitli suç ağları, uluslararası kurumlar, ulusları aşan çeşitli askeri aygıtlar, hükümetler dışındaki örgütler, dinler, kamuoyu gücü, terörist gruplar gibi. Yine de devlete hala ihtiyaç olduğu görüşü baskındır: Çünkü günümüzde giderek artan ırkçılığa karşı egemen devletlerin üreteceği siyasete ihtiyaç bulunmaktadır (Leddy-Owen, 2020: 1101).

Dünyanın geçirdiği COVID-19 deneyiminde devletlerin işlevsel bir rol üstlendiğinin ortaya çıkması ise devlete hala ihtiyaç olduğu görüşünü güçlendirmiştir. Devlet egemenliği modern yaşamın motorudur ve pandemiden sonra bu durum daha da belirgin hale gelmiştir. COVID-19 virüsünün tüm nüfusa sunduğu riskleri sınırlamak için gerekli sağlık önlemleri (sosyal mesafe, risk altındaki grupların karantinaya alınması, sınırların ve bölgelerin kapatılması) ve pandemi süresince kapanan işyerlerine finansal destek için gereken ekonomik önlemler, pandemi sonrasında ise sosyal hayatın yeniden başlayabilmesi için alınan önlemler, devletin sağlık ve ekonominin temel taşı olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur (Wickham, 2021: 56-58).

Öte yandan karşılıklı bağımlılığın geçerli olduğu global dünyada, devletin yeniden yorumlanması gerektiği, bunun için ise demokrasinin yeniden yorumlanması ve ulusal egemenliğin reforme edilmesi gerekliliği tartışılmaktadır. Sınırların anlamının ve değerinin giderek aşındığı, doğa ve toplum odaklı sorunların küreselleştiği günümüz dünyasında, insan hak ve özgürlükleri, devletlerin kurallarının ve ulusal egemenliklerin önüne geçecektir. Bu nedenle devlet egemenliğinin paylaşılmazlığı ve mutlaklığından feragat edilme noktasına gelinmesi gerekebilecektir (Ulusoy, 2020, 380). Aynı zamanda, COVID-19 deneyimi ulus-devleti aşağıdan ve yukarıdan tehditlere açık bırakmaktadır. Pandemi sonrası şartlarda ulus-altı milliyetçiliklerin daha fazla özerklik için COVID-19'un oluşturduğu şartları kullanmak isteyebileceği, bunun da çok etnisiteli devletleri istikrarsızlığa sürükleyebileceği ihtimali hala mevcuttur. Öte yandan COVID-19'un kaçınılmaz olarak tetiklediği ekonomik krizler, güçlü ulus-devletlerin etkilerini daha az güçlü olanlar üzerinde genişletmeleri için fırsat yaratma potansiyelini taşımaktadır. Bu bağlamda salgın, ulus-devletlerin statüsünü, egemenliğini baltalayarak yeni emperyalizm biçimlerine olanak sağlama ihtimalini içermektedir (Woods vd., 2022: 822). Devlet egemenliğinin, küresel yapılar ve durumlar karşısında, küreselleşmenin getirdiği yeni değerler ve farkındalıklar nedeniyle ortadan mı kalkacağını, yoksa işlevselliğini korumaya devam mı edeceğini ise zaman gösterecektir.

4 Devlete Klasik Yaklaşımlar

Günümüzün modern devletleriyle feodal devletlerin yapısı, dinamikleri ve oluşma biçimleri farklıdır. Modern devletlerin ortaya çıktığı ilk dönemlerde ortaya atılan üç büyük teoride ise devlet üç farklı yaklaşımla değerlendirilmiştir. Bunlar, etkileşimci, çatışmacı ve işlevselci bakış açılarıdır. Bu üç yaklaşımın ilkinde devletin işlevi, bürokrasi, yasal-ussal akıl ve rasyonalite kavramlarıyla; ikincisinde sınıf çatışması ve üretim ilişkileriyle; üçüncüsünde ise işbölümü, dinsel yaşam ve dayanışma ile açıklanmaktadır. Her ne kadar sosyolojik düşüncenin öncüleri olan Comte, Spencer, Mill, Tönnies, Simmel ve Pareto gibi düşünürler de klasik dönemde içinde değerlendirilseler de, dönemin temel analizleri hepsi ilerlemeci olmak üzere, üç grand teoridir. Bunlar, Weber'in yorumlayıcı (verstehen), Durkheim'in pozitivist ve Marx'ın eleştirel yaklaşımıdır.

Marx, modern toplumu ve modern devleti alt-yapı ve üst-yapı kavramları çerçevesinde açıklamaktadır. Toplumsal düzenin temelini altyapının-ekonominin oluşturduğu düşüncesi ise Marx'ın çözümlemesinin merkezine kapitalizmi almasına neden olmaktadır. Marx'ın klasik devlet açıklamasına göre, kapitalizm sadece toplumu değil, devlet gücünü de etkilemektedir. Temelde ekonomi temelli sınıf analizi yapan Marx'a göre, devleti yönetenler, yönetici-egemen sınıftır ve devlet onlar için kendi çıkarlarını geçerli kıldıkları bir biçim olarak vardır. Emekçilere karşın, burjuva mülkiyetini ortaya çıkaran sınıf ise, üretim ilişkilerini kontrol eden yönetici sınıf, yani devlettir. Bu durum toplumsal çatışmaya neden olacaktır, egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden bir araç olan kapitalist devlet meşru olmadığı için ortadan kalkacak, devrim gerçekleşecek ve zenginlik eşit paylaşılacaktır (Marx ve Engels, 2011: 47-62). Her ne kadar kapitalist ekonomik sistem tarih olmadıysa ve bir işçi devrimi gerçekleşmediyse ve bunun sonucunda yönetici sınıfın çıkarlarına hizmet eden devlet ortadan kalkmadıysa da dünya daima ekonomik, politik, ekolojik ve ideolojik krizlerle karşı karşı kalırken Marx'ı hatırlamamak mümkün değildir. Tıpkı, küresel kapitalizmin politikalarıyla idare edilen devletler pandemi gibi krizlerde kötü sınavlar verirken Marx'ı hatırlamamanın mümkün olmadığı gibi.

Weber'in rasyonel-bürokratik modern devlet yaklaşımında devlet, meşru şiddet kullanımına sahip tek aygittir. Bilgiye dayalı, akılcı ilkelerle biçimlendirilerek yönetilen modern devlet, hiyerarşik tarzda sıralanan bürokratik organizasyonla idare edilmektedir. Bürokratik organizasyon, modern devlet yönetiminin rasyonelleşmesidir. Siyasetin gücü çeşitli gruplar arasında paylaşılırken, lider

ise gücü orkestra yönetir gibi idare etmektedir. Söz konusu liderin özellikleri, modern öncesi dönemleri tanımlayan karizmatik ve geleneksel otoritelerin aksine, toplumu modern hukuk ve bürokrasiyle yöneten, yasal-ussal otorite olmasıyla çerçevelenmektedir (Weber, 2012a: 334). Bu teori, kapitalist sistemi açıklama ya da gerekçelendirme eleştirileriyle karşılaşmıştır. Çünkü yasal-ussal kurallar, rasyonalite ve bürokrasi ile yönetilen bir devlet; ekonomik işlemlerin belli bir sürede, düzende gerçekleşmesini gerektiren kapitalist ekonomi için uygun bir yönetim biçimidir. Bununla birlikte, bürokratik modernizmin bir takım hasarları da olabilecektir, Weber modern bürokrasiyi bir demir kafese benzeterek, modernizmin tahribatını ortaya koymaktadır. Kapitalizmin ortaya çıkışı ve gelişmesini ise din sosyolojisi üzerinden açıklamakta, devletlerin modernleşmesiyle kapitalizmin ortaya çıkmasını, birbirinin hem sebebi hem sonucu olarak ele almaktadır (Weber, 2012b).

Durkheim'ın devleti ise işlevsel ve bütünleştiricidir. Yine de sağlıklı bir toplumsal işleyişi tek başına siyasi bir otoritenin sağlaması mümkün değildir. Toplumda da, organik ve anlaşmaya dayalı bir toplumsal dayanışma olmalıdır (Durkheim, 2020: 93). Farklı meslek gruplarının varlıklarını sürdürmesi ise ancak bir arada çalışmalarına bağlıdır. Durkheim'ın önerdiği Orta Çağ'daki lonca türü mesleki dayanışma yapılarının modern karşılığı olan birlikler ve benzeri türdeki ikincil yapılar, sivil toplum örgütleri canlandırılmalıdır, böylece toplumdaki ekonomik çatışma dayanışma nedeniyle ılımlılaşacak ve meslek birlikleri merkezi devlet egemenliği karşısında bireyi koruyabilecek sivil toplum yapıları haline gelecektir. Durkheim, bu birlikleri Mussolini İtalyası'ndaki gibi totaliter, baskıcı bir devletin parçası olarak düşünmemektedir. Aksine, -her ne kadar muhafazakarlıkla suçlanmış olsa da-, Durkheim işbölümüne ve dayanışmaya inanmakla birlikte bireyin haklarını kolektivitenden önceliklerinden önde tutmuştur. Durkheim'ın bireyciliği, toplumsal hedeflere gönüllü bir katılım temeline dayanmaktadır (Durkheim, 2020: 69-147). Durkheim toplumun üyeleri arasında maddi olmayan moral bir bağ öngörmekte ve siyasi yapının açıklamasında bu bağdan faydalanmaktadır. Bu çözümlemede devlet, toplumsal işbölümünün bir sonucu olarak ortaya çıkan bir yapıdır, çözümlemenin temel kavramı ise dayanışmadır, ancak yine de bütünü parçalara önceliği bulunmaktadır. Topluma uyum konusunda bireylere de sorumluluk düşmektedir ve moral değerler bu noktada ortaya çıkararak işlev kazanmaktadır. Bütün parçadan önde geldiği için, toplumun tüm unsurları da bu görüşü benimsediği için, birey toplumun ahlaki ilkelerine herhangi bir fedakârlık yapıyormuş duygusuna kapılmadan uyum sağlamakta ve böylece demokratik devlet, bireyi kendine açıktan ve zorunlu olarak tabi kılmadan, onun kendi kendini gerçekleştirmesine olanak sağlamaktadır (Durkheim, 2020). Durkheim'a göre toplumsal düzen ancak bu tür bir içeriden katılımı ve dayanışmayla sağlanabilecektir.

5 Modern Dönem Sosyolojisinde Devlet

Durkheim'ın işlevselci yaklaşımına yakın görüşlere sahip olan Parsons ve Merton, modern dönemde yapısal işlevselciliği sistemleştirmiş, Davis ve Moore gibi sosyologlar tarafından da bu yaklaşıma katkıda bulunulmuştur. Parsons'ın sistem yaklaşımı siyaset sosyolojisinde çoğulcu ve demokratik yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Çatışma teorisyenlerinin aksine, yapısal işlevselcilerde devlet, hiyerarşik, merkezi ve bürokratik bir yapı değildir. Sistemin bir parçası olarak işlev görmektedir. Devlet, gücün tek sahibi de değildir. Güç toplumun çeşitli kesimlerine dağılmıştır, birbirinin içine girmiş ve birbirinden bağımsız parçaların oluşturduğu bu sistemde devlet aygıtı da diğer güç merkezlerinden sadece birisidir (Yıldırım, 2020: 158). Devlete dokunulmazlık atfetmeyen bu yaklaşımda, devlet toplum için işlevsel, normlarında toplumsal değerlerin izi olan bir kurumlar bütünü olarak değerlendirilmektedir. Yapısal-ışlevselciler, genel yaklaşımın aksine devleti bir tahakküm aracı olarak görmemektedir. Devletin sosyal sistemle uyumu önemlidir. Devlet sadece kendi içindeki yapıların uyumunu değil, karar verme süreçlerinde diğer örgütlerle uyumu da sağlamaktadır (Yıldırım, 2020: 154). Devlet uyumlu olmalıdır, çünkü baskıcı bir devlet kapitalizmin yapısına aykırıdır. Bu açıdan bakıldığında, devletin üniversiteler ya da vakıflar gibi örgütlerden farkı bulunmamaktadır. Bireylerin çıkarları ise ancak demokratik ve çoğulcu bir ortamda korunabilecektir. Yerine getirdikleri işlevlerle baskı grupları, sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler ve bazı devlet kurumları, bireyi ve grupları korumakta ve fırsat eşitliğine zemin hazırlamaktadır.

Marx'ın izleğini takip eden yeni Marxist teorisyenler, Çatışma teorisyenleri ve Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisyenleri ise devlet konusunda farklı görüşler ileri sürmekle birlikte, mevcut kapitalist devleti eleştirmek konusunda birleşmektedirler. Gramsci için sivil toplum, kapitalist devletin

ideolojik aygıtlarını ve hegemonyasını anlamak için güçlü bir şekilde var olmalıdır, klasik Marxist tezin öne sürdüğünün aksine üst yapı altyapıdan daha önemlidir, ancak ikisi arasında diyalektik bir ilişki bulunmalıdır. Gramsci, toplumcu olmakla birlikte, devleti görece özerk olarak değerlendirmektedir (Gramsci, 2014: 145-177). Çatışmacı teorisyenlerden Dahrendorf ise, kapitalist toplumların proleterleşme ve burjuvalaşma şeklinde iki kutba ayrılmak yerine heterojenleştiğini iddia etmektedir. Kapitalist sahiplikle denetimin birbirinden ayrılması bu çatallaşmayı ortaya çıkarmıştır, oysa toplumun sağlıklı işleyişi ve bütünleşmesi için heterojenleşme değil çatışma gerekmektedir. Althusser, ekonominin değil üstyapı kurumlarının topluma şekil verdiği iddiasındadır, yönetici sınıf ideoloji yoluyla toplumu şekillendirmektedir. Devletin baskı aygıtları şiddet araçlarıyla kamusal alanı, ideolojik aygıtları da özel alanı şekillendirmektedir, yine de toplumsal yapıda belli bir uzlaşma bulunmaktadır (Althusser, 2008). Çatışmacılar iktidarı elinde tutanların toplumu baskı altına almak istediği, buna karşılık toplumun da iktidarla ve devletle çatışması gerektiğini öne sürmektedir. Sözü edilen çatışma 20. yüzyılda emek üzerinden yapılmaktaydı, küreselleşme çağında ve günümüzde ise, modern yaşamın ortaya çıkardığı çevre ve insan hakları gibi alanlarda gerçekleşmektedir.

Horkheimer, Erich Fromm, Marcuse, Adorno ve Habermas'ın katkıda bulunduğu Frankfurt Okulu temsilcileri ise sadece devletin değil modern kapitalist toplumdaki tüm egemenlik biçimlerinin eleştirel bir değerlendirmesini yapmakta, devlet ve toplumu değerlendirirken mülkiyet ilişkilerine dayalı çıkar çatışmalarının önemini vurgulamaktadır. Eleştirel teori, kapitalist toplumların otoriter devletin mutlak kontrolü altındaki gelişimine ve kültürel kontrollere, yani kitlesel uyum ve bilinç, kültürel beyin yıkama, bu bağlamda devlet ve medyanın birlikteliği olgularına odaklanmaktadır. Avrupa'da patlak veren iki dünya savaşını hazırlayan şartların, belirli sosyal ve sosyo-psikolojik dinamiklere dayandığı; bu dinamiklerin, faşizme, otoriterliğe ve sağcı popülizme yol açtığı görüşü bu okul mensuplarının ortak kabulüdür (Abromeit, 2018: 20-27). Otoriter devleti herhangi bir siyasi yönelimle -liberalizm ya da muhafazakarlık gibi- örtüstürmeyen bu yaklaşım, küresel 2008 durgunluğunun ardından ABD'de ortaya çıkan güçlü sağcı popülizmin teorik anlaşılabilirliğini açıklamaya çalışmaktadır. ABD'de Trump yönetimine sebebiyet veren sağcı popülizm; modern kapitalist toplumlardaki otoriter popülizmin köklerine ilişkin, eleştirel teorisyenlerin kavrayışını yansıtmaktadır (Abromeit, 2018: 23-27).

Toplumlardaki iktidar ve devlet yapısını açıklayan diğer yaklaşım, Pareto, Mosca ve Michels'in yönetenler ve yönetilenler ayrımı üzerine yaptıkları analizlerle ortaya çıkan elit yaklaşımıdır. Elit yaklaşımı devleti toplumdaki büyük çoğunluğun yönetilmesi için siyasi bir araç olarak tanımlamakta, toplumda yönetenler ve yönetilenlerden oluşan ikili iktidar ilişkisi bulunduğunu savlamaktadır. Toplumdaki eşitsizlikler önüne geçilemez bir durumdur her zaman var olacaktır, bu nedenle de toplum daima bir azınlık grup tarafından yönetilmektedir. Çoğunluğun yönetimi anlamına gelen demokrasilerde bile toplum, azınlık bir elit tarafından yönetilmektedir (Pareto, 2016: 37).

Elitler ve kitle ikiliği de her dönem devam etmektedir, öyle ki, siyasal sistemlerin değişmesi durumunda dahi ikili yapının değişmeyeceği öne sürülmektedir. Avrupa'da 1910 ile 2015 yılları arasında, çekirdek seçkinlerin tarihsel evrimi ve bütünleşmesi hakkındaki çalışma da (Rossier vd., 2022) bu durumu ortaya koymaktadır. Çalışmaya göre, sektörel köprülerle desteklenen seçkin çekirdeğin ağ bütünlüğü her dönemde sürmektedir. Neo-korporatist süreçlerin ortaya çıktığı savaşlar gibi tarihi kriz zamanları dışında, çekirdek seçkinler üstünde iş dünyasının hegemonyası sözkonusudur. Elitlerin etkinlik takvimi ise 1940 öncesi üniter kurumsal elitler, 1950 ve 1980 arasında korporatist elitler ve 1990'larda ise kurumsal elitler şeklindedir. Mali krizin ortaya çıktığı 2008'den itibaren ise çokuluslu şirketlerin ve bankaların yaşadığı çalkantılarla elitler politikacılara, memurlara, sendikacılara, üniversite profesörlerine dek genişlemiştir (Rossier vd., 2022: 315-331). Elitlerin kapsamı da hegemonya biçimleri de her dönem farklılaşmaktadır.

6 Küreselleşme ve Çağdaş Devlet Tartışmaları

Küreselleşme siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla çok katmanlı ve çok yönlü bir süreçtir. Küresel dünyanın modern dünya ile arasındaki geçişkenlik ise küreselleşmenin içeriğini ve etkilerini açıklamayı zorlaştıran etkenler arasında gelmektedir. Kabaca küreselleşme dünyanın merkezlesmesi, yerküreyi tek bir yer olarak kavrayan yeni bir bilincin şekillenmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu alandaki teorilerin geneli ise, küreselleşmenin bütünüyle çelişkili iki sürecin

küreselleşme, yani türdeşleşme ve küyerelleşme, yani farklılaşmanın etkileşiminden oluştuğunu ileri sürmektedir. Küreselleşme karşıtı teoriler küreselleşmeyi dünyanın geri kalanının batılılaşması, ekonomik ve toplumsal ülkesizleşme, düzensizlik, çeşitliliğin yok edilmesi, kaos ve kültürel emperyalizm olarak görmektedir. Wallerstein'in dünya sistemi adındaki merkez devletler-yarı çevre devletler ve çevre devletler çözümlemesi de küreselleşme sürecindeki uluslararası işbölümüne yönelik bir Marxist eleştiridir. Küreselleşmeyi siyasal açıdan ele alan analizlerin çoğu, kendi teritorisinde egemenlik iddiası olan ulus-devletlerin küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasıyla birlikte iktidar kaybına uğradığını savlamaktadır.

Küreselleşme sürecinde devletleri ele alan çalışmaların pek çoğu, bu süreçte ulus-devletlerin şekil olarak tamamen ortadan kalkmasa da zayıfladığı, egemenliğini yitirdiği görüşünü öne sürmesine rağmen, Giddens'in ileri sürdüğü tez, ulus-devletlerin küreselleşme döneminde güç kaybına uğramak şöyle dursun, güç kazandığını savlamaktadır. Bunun nedeni ise, modern kurumların ivmelenmesini ve yaygınlaşmasını sağlayan en önemli kurumsal unsurlardan birinin kapitalizm, diğerinin de ulus-devletler olmasıdır. Kapitalizm ve ulus-devlet ikilisi küreselleşmenin iki bileşenini oluşturmaktadır. Küreselleşmenin itici gücü ise, Batı'dır. Küreselleşme ulus-devletlerin yok olmasına neden olmayacağı gibi, bireyler ve toplumlar arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasına neden olmaktadır ve bu durumda ulus-devlete her zamanki kadar ihtiyaç olduğu ortadadır, yine de Giddens (aktaran Akıncı ve Alptürk) ulus-devletin yeni küresel sisteme uygun olarak eskimiş ya da eskimekte olan kurumlarını dönüştürmesi gerektiğini ifade etmektedir (2020: 28). Günümüzde küresel şirketlerin değeri, birçok ulus-devletin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasından fazla olmakla birlikte, ulus-devletler, şirketlerden güçlüdür. Çünkü ulus-devletler hala askeri güce ve yönetme iktidarına sahiptir. Giddens'a göre sözü edilen bu devletler hukuk sistemi oluşturmaktadırlar ve bu sistemi uygulamaktadırlar; küreselleşme sürecinin sağladığı imkanlarla güçlerini, geleneksel devletlerin yapabileceğinden daha etkili biçimde yoğunlaştırabilmişlerdir. Hatta bu süreçte küçük devletler bile kaynaklarını modernlik öncesi sistemlerin kullanabildiklerinin ötesine taşıyabilmişlerdir (Akıncı ve Alptürk, 2020: 28-30).

Küreselleşme döneminde ulus-üstü ekonomik yapıların gücünün ulus-devleti geride bıraktığı düşüncesine karşı çıkan bir başka düşünür ise Habermas'tır. Habermas'a göre ulus-devlet daimiliğini koruyacaktır, çünkü IMF ya da Dünya Bankası gibi ulus üstü ekonomi kuruluşlarında hala ulusal ekonomilerin sözü geçmektedir. Kapitalist sistem ise gücünü uluslarüstü kurum ya da yapılardan değil, hala ulus-devletin kendi kaynaklarından almaktadır. Ulus ise bir sermaye aracı olarak güçlü şekilde etkinliğini sürdürmektedir. Ulus-devletin küresel güçlerle işbirliği kapitalizmin piyasa kurallarına uyduğu ölçüde sürecektir. Küresel sermayenin ulus-devletlerin ulusal sınırlar içindeki egemenliğini aşındırdığı durumların ortaya çıktığı doğrudur, dolayısıyla bu iki egemenlik odağının dönem dönem çatışma yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yine de ulus-devletler ermaye için, büyük kârların elde edilmesinde vazgeçilmez bir öneme sahip oldukları için gözden çıkarılmamaktadır (Akıncı ve Alptürk, 2020: 25).

Öte yandan bu iki bakış açısının aksine, bu konudaki baskın görüş küreselleşmenin ulus-devleti dramatik şekilde güç kaybına uğrattığı yönündedir. Küresel güçler, ulus-devletlerin elindeki ekonomik gücün önemli bölümünü ele geçirerek ulus-devletin işlevlerini daraltmış ve kırmışlardır. Bu güçler, küresel ekonomik kuralları ulus-devletlere egemen kılma yoluyla serbest ekonomiyi tüm dünyada yaygınlaştırma çabındadırlar. 1980 sonrası etnik canlanmanın artması, kapitalizmin dünya çapında yaygınlık göstermesi, özellikle 80'lerden sonra ivmesi artan teknik ilerlemeler ve iletişimdeki artış devletin merkezi konumunu ve tek güç olma durumunu azaltmaya başlamıştır. Bu süreçte üretim esnekleşmiş, sermaye sahipleri devletin otoritesini paylaşmaya başlamıştır. Yeni dünya düzeni diye adlandırılan bu süreç aslında "Yeni Dünya Düzensizliği"dir (Bauman, 2018: 22). Bu düzensizlikte devlet, geçmişteki gücünün büyük bölümünden mahrum bırakılmakta; bu güç "akışlar uzamı"ndaki devlet-üstü güçler tarafından ele geçirilmekte, oysa mevcut siyasi failerin etki alanı devlet sınırlarının ötesine geçmemektedir. Bu nedenle küreselleşme çağında, yapma yeteneği olan iktidar ile ne yapılması gerektiğine karar verme yeteneği olan siyaset boşanmıştır. Bu boşanma, devlet egemenliğini geri dönülemez şekilde sakatlamış, bu durum da devlete ait olan iktidarın ortadan kaybolmasına ya da en azından zayıflamasına sebebiyet vermiştir (Bauman, 2018: 22-30).

Son 30 yılda yükselen yeni sosyal hareketler, küreselleşmenin ve bu süreçte ulusu korumaya güç yetiremeyen zayıf devlet yapılanmasının ortalama insan ve grupların hayatında büyük hasara sebep olmasının en büyük kanıtlarından biridir. Modernizm döneminde ortaya çıkan işçi/emek

hareketlerinin kapitalizme karşı sınıf siyasetine dayalı geleneksel tepkisi başarısız olmuş ve küreselleşme döneminde kimliklerin tanınmasına yönelik bir siyaset ortaya çıkmıştır. Eşitlik talebini gösteren bu siyaset de, yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. “Küresel ekonominin yararlarından ise Batı ve Kuzey ülkeleri olan zengin ülkeler ve az sayıdaki gelişmekte olan ülkeler yararlanmaktadır. Afrika ve Asya Pasifik’te yer alan ve şiddetli yoksulluk içinde olan onlarca ülke bu durumun kanıtı olarak görülmelidir” (Oji ve Ozioko, 2011: 268). Küreselleşme makro anlamda da eşitsizlik üretmektedir. Demokrasi ise, hem küresel güçler için, hem de onlara karşı duran sosyal hareketler için merkezi bir öneme sahiptir. Demokrasi toplumsal hareketler için hukukun üstünlüğü, örgütlenme ve ifade özgürlüğü, özgür seçimler gibi faktörleri sağladığı için gereklidir. Küresel güçler ise kapitalizmin koşullarını sağladığı için demokrasiye ihtiyaç duymaktadır. Küreselleşme devlet kontrolünün kapsamını değiştirmiş olmasına karşın asıl mesele, bu yeni düzenin gelişmiş ve gelişmemiş devletler arasında ekonomik eşitsizliklere sebebiyet vermesidir, küreselleşmenin düzeltilmesi çok zor olan asıl hasarı budur (Oji ve Ozioko, 2011: 268-270).

Mann, devlet konusunda kesişen ve çakışan iktidarların toplumu oluşturduğunu; Wallerstein sosyalizm, liberalizm ve muhafazakarlık ideolojilerinin üçünün de topluma karşı devleti öncelediğini; Laclau ve Mouffe demokratik toplumlarda iktidarın yerinin boş bir alan olması nedeniyle iktidar ve hukuk arasında bir yarılma oluştuğunu, bunun da totaliter rejimlerin ortaya çıkardığını savunmakta; Sennett, kapitalizmin, kendi kendini tüketmeyi sadece alışveriş merkezlerinde değil, siyasette de güçlendirdiğini ifade etmektedir. Poulantzas, devletin iktidarını devletin çıkarlarını sürdüren sınıfın iktidarı olarak tanımlamakta, Drucker, günümüz küresel dünyasında ulus-devleti mega devlet olarak tarif etmekte, Castells ise daha da ileri giderek küreselleşmenin yerel siyaseti ancak bir tiyatro haline getirdiğini öne sürmektedir (aktaran Albayrak, 2020).

Bourdieu’ya göre toplumsal dünya doxa’dır ve doxa’nın oluşumunda devlet etkilidir. Devlet sadece hiyerarşileri değil, bu hiyerarşilerin algılandığı zihin yapılarını da inşa etmektedir. Ayrıca devlet salt bir meşruiyet ya da propaganda üreticisi olmayıp, zamanın kullanımını, ajandanın doldurulmasını ve toplumsal düzeni yapılandırmaktadır (Bourdieu, 2015: 223-224). Bourdieu, neoliberal devlet eleştirisini ise kamusal alandan dışlananlar ve ötekileştirilenler üzerinden analiz etmektedir. Bourdieu’nun bu konuya odaklandığı ezilenleri konu alan “Dünyanın Sefaleti” çalışmasının Bauman’ın bakışıyla akraba olduğu söylenebilmektedir.

6.1 Sosyal Refah Devleti

Kökleri sanayileşme çağının başlangıç dönemlerine, 19. yüzyıl ortalarına dek götürülebilmekle birlikte, Refah Devleti 1929 ekonomik krizi ve ardından gelen Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkmıştır. Devletlerin, sanayileşme ve kapitalistleşme döneminde ortaya çıkan toplumsal ve sınıfsal sorunlara çözüm üretmek amacıyla ortaya koyduğu sosyal politikalar, refah devleti uygulamaları olarak değerlendirilmektedir. Temelde refah devleti, sınıf farklılıklarının, yoksulluğun, imkanlara eşit erişimin olmadığı bir dönemde, devletin düzenleyici, müdahale edici ve geliri yeniden dağıtıcı politikalarla vatandaşlar arasında eşitlik sağlamak adına aldığı ve uyguladığı kararları kapsamaktadır. Çeşitli refah devleti uygulamaları vardır: Bunlardan ilki Bismark Sistemi’dir. Bu sistem, Fransa, Almanya ve Türkiye’de geçerlidir ve çalışma esasına bağlı sosyal sigorta mekanizmasına dayanmaktadır. Beveridge modeli, tüm toplumu devletin koruma şemsiyesi altına almayı hedeflemektedir. Karma sistemde ise hem Bismark modelinde olduğu gibi işçi sigortaları hem de Beveridge de olduğu gibi halk sigortaları ve sosyal yardım içeren karma sigortalar kullanılmaktadır. Keynesçi refah devleti ise, kamu sektörünün büyütülmesini, bunu devletin üstlenmesini öngörmektedir. Bu sistemde eksik istihdam durumunda, devlet müdahalesi yoluyla önlemler alınmaktadır (Durdu, 2009). Refah Devleti’nin altın çağı 1945-1975 arasındaki 30 yıllık dönemdir, bu dönemden sonra neo-liberal politikaların küreselleşmesiyle sosyal refah devleti uygulamalarının zayıfladığı ya da sona erdiği varsayılmıştır.

Skocpol, devletin yönetsel anlamda özerk bir yapısı olduğu kabulünden yola çıkarak refah devletinin uygulanabilir hale gelebilmesi için güçlü bir devlet bürokrasisinin ve merkezileşmenin olması gerektiği iddia etmektedir (Skocpol ve Amenta, 1986). Çalışmada, bürokratik ve ekonomik olarak merkezileşmiş devletlerin sosyal politikalar kapasitesinin adem-i merkeziyetçi devletlere göre daha yüksek olduğu, merkezileşmiş federal yapısıyla Kanada ve federal yapısı adem-i merkeziyetçi olan ABD karşılaştırmasıyla ortaya konmaktadır (Skocpol ve Amenta, 1986: 145-151). Küreselleşme karşısında güçten düştüğü varsayılan devlet, COVID-19 sürecinde ise yeniden ulusal ve bölgesel

ölçekte sosyal politikalarla güçlü bir aktör olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Bu durum ise refah devleti tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır. Skocpol'un teorisinden bakıldığında COVID-19 pandemisi sürecinde de, federal dahi olsa merkezileşmiş olan ve güçlü bürokrasiye sahip olan devletlerin daha etkili sosyal politikalar ortaya koyduğu Almanya ve ABD gibi ülkelerin performansları karşılaştırılarak söylenebilecektir. Öte yandan, devletin sadece hakim sınıfların sömürü aracı olmadığı, özerk bir iktidar alanı olarak önemli ve gerekli işlevler yerine getirebileceği konusu, COVID-19 pandemi sürecinden sonra önemli bir konu başlığı haline gelmiştir.

COVID-19 tecrübesi göstermiştir ki, yeni dönemde ulus-devletlerin daha fazla sorumluluk üstlenmeleri ve daha verimli olmaları gerekmektedir. Salgın sonrası dünyada da mevcut durumdaki şartların kalıcı olacağını varsayılmalıdır. Bu nedenle, "Post-covid döneminde, küreselleşme döneminde güçten düşen devletlerden değil, "refah devletinin 3.0 versiyonunun yeniden ortaya çıkacağından" söz edilmektedir. Bu senaryo "Yeni-Bilindik Refah Devleti" ifadesiyle kavramlaştırılmaktadır" (Acemoğlu, 2020: parag. 24). Bu model, üretkenliği arttırmak ve eşitsizliği azaltmak, demokrasiyi kuvvetlendirmek için gereklidir. Devlet COVID sonrası dönemde yeni sorumluluklar almalı, teknoloji ve otomasyonu kontrol etmeli, iklim değişikliği için yeni politikalar üretmelidir. Distopik senaryolarda ifade edildiği gibi devletin güçlenmesinin, merkezileşmesinin, bürokratikleşmesinin otoriteyi artırma tehlikesi olmakla birlikte, devletin güçlenmesiyle birlikte toplumun da güçlenmesi sözü edilen distopyanın gerçekleşmesinin önüne geçebilecektir. Bu nedenle hem demokrasinin hem özgürlüklerin, hem de sivil toplumun güçlenmesi, yeni-eski refah devleti modelinde bir zorunluluktur (Acemoğlu, 2020).

7 COVID-19 Sonrası Dünyada Devletin Durumu

COVID-19 pandemisinin neden olduğu şartların üstünden henüz çok geçmeden, küreselleşmenin sonunun gelip gelmediği tartışmaları başlamıştır. Yine de, pandemi sürecinin dünyada ne ölçüde bir etkiye sahip olduğunu şimdiden öngörmek olası gözükmemektedir. Çünkü bu sürecin ulusal ve ulus-üstü, ekonomik, sosyal ve politik yapıları nasıl etkilediği henüz bilinmemektedir. Pandemi şartlarının kalıcı olup olmayacağı, biraz da devlet yapılarının, çeşitli kurumların sürece adapta olma becerisi geliştirmesine ve esnekliğine bağlıdır. Bununla birlikte, pandeminin yol açtığı, küreselleşme ve ulus-devlet diyalektiği başta olmak üzere değişimlerin mevcut olduğu şimdiden söylenebilmektedir.

Pandemi küreselleşme sürecinde dünyanın geçirdiği önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bunun nedenlerinden biri, salgının bölgesel bir sağlık sorunu olarak başlamasına rağmen; toplum, siyaset ve güvenlik alanlarını etkileyen, çok katmanlı ve küresel sonuçlarının ortaya çıkması; bir diğer neden ise küresel bir sağlık krizinin, küresel bir ekonomik krize dönüşmüş olması, en azından ekonomik krizin önemli nedenlerinden biri haline gelmesidir (Valiyeva, 2020: 391-392). COVID-19'u dünyanın geçirdiği diğer salgınlardan farklılaştıran diğer neden ise, bu küresel salgının, küresel önlemlerle değil, ancak ulusal ve bölgesel önlemlerle kontrol altına alınabilmesi, bu süreçte ulus-devletin müdahalesine ihtiyaç doğmasıdır, ki bu durum, küresel ve ulus üstü kurumların acil durumlardaki etkinliğini ve yeterliliğini tartışmaya açmıştır (Aslan, 2021: 1736).

COVID-19 pandemisinde süreci yönetmek için gerekli kaynaklara ve bu kaynakları kullanabilme becerisine sahip olan yapılar ulus-devletler olmuş, bu süreçte hükümetler çeşitli ekonomik paketlerle ve uygulamalarla kitleleri desteklemiştir. Ulus-devletler, kitlelerin krizden en az şekilde etkilenmesini sağlayan adımlar atmış, sosyal ve ekonomik politikalarla, kendi konum ve etkinliğinin öne çıktığı yeni bir reel politik yaratmıştır. Bu durum ise ulus-devletin küreselleşme karşısında güç kaybettiği kabulünün sorgulanmasına neden olmuştur. Ulus-devlet, küreselleşme karşısında güç kaybetse bile bu gücün geri dönüşsüz şekilde kaybedilmediği ve yeniden kazanılabilir olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Küresel kurumlar ise pandemi sürecinde koordinasyon sağlamayı başaramamış, gelişmelerin gerisinde kalmış, böylece küresel sistemin zayıflayan yönleri görünür olmuştur. COVID-19 sürecinde etkin olması beklenen *BM* (Birleşmiş Milletler), *AB* (Avrupa Birliği), *DTÖ* (Dünya Ticaret Örgütü), *DSÖ* (Dünya Sağlık Örgütü) gibi ulus-üstü yapılar, küresel liderlik, hızlı etkinlik, koordinasyon gibi alanlarda işlevsiz kalmıştır (Aslan, 2021: 1736-1748).

Öte yandan, COVID-19 sürecinden sonra ulus-devletin çarpıcı bir rönesans yaşadığı, eski gücünü yeniden kazandığı ve sınırların geri döndüğü görüşü de tartışılmaz bir gerçeklik değildir. COVID-19 deneyimi göstermiştir ki, acil durumlarda başa çıkmak için bir kamu otoritesine ihtiyaç

bulunmaktadır, fakat bu yetkinin kısmen devlet düzeyinde, kısmen yerel düzeyde ve kısmen de bölgesel düzeyde olması gerekmektedir. Bu nedenle klasik dönem ulus-devletine değil, çok katmanlı olan, karmaşık bir ağ içinde işleyen bir yönetişime ihtiyaç bulunmaktadır (Zielonka, 2020: parag.4). Ayrıca pandemide işlevini yerine getirip getirmediği tartışmalı olsa da, küreselleşme kurumlarının, etkinliğini tam olarak kaybettiği de söylenememektedir:

Devletler ulusal olarak COVID-19 önlemleri alıp uygulasa da, farklı ülkelerde üretilen ve küresel olarak dağıtılan ilaç ve ekipmana güvenmek zorundadırlar. Devletlerin vatandaşlarını desteklemeyi vadettiği mali yardım ise, küresel kurumlar yoluyla, AB, G7 ya da Uluslararası Para Fonu işbirliğinde ortak bir çözümle hayata geçirilebilmektedir. İklim değişikliği gibi küresel sorunlar için hala işbirliği gerekmektedir. Ulus-devlet sınırları içindeki ve dışındaki kimlikler hala güçlüdür. Öte yandan devletler siber saldırılar karşısında korunmasızdır. İnternet iletişimi ve finansal akışlar da devletler tarafından sınırlar dışında bırakılmamaktadır. Ulusal parlamentolara duyulan düşük güvenin, küresel demokratik yapılara olan ihtiyacın nedenlerinden biri olduğu açıktır (Zielonka, 2020: parag.10-11).

Öte yandan küreselleşme pratiklerinin pandemi öncesinde gözden düşmeye başladığı görüşü de yabana atılmayacak argümanlar içermektedir. Buna göre, küresel COVID-19 krizinden önce de -2016 yılından itibaren Brexit ve Trump şokları nedeniyle- küreselleşme, ekonomik temeller ve politika tehditleri arasındaki çekişmeyle şekillenmekteydi. Bu türbülansla birlikte küresel strateji, mimari ve ekonomi ile ilgili değişimler başlamıştı (Ghemawat ve Altman, 2019).

COVID-19 ise devlet dışı aktörler karşısında devletin egemenliğinin zayıfladığı yönündeki liberal görüşün ne derece kırılabilir ve kolayca tekzip edilebilir olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Kriz aynı zamanda küresel yönetişimi daha işler hale getirmek için fırsat anlamına da gelmektedir, bu nedenle krizi bir dönüm noktası olarak, katalizör olarak görmek gerekmektedir (Rodrik, 2020). Küreselleşme ve ulus-devletlerin arasında gidip gelen güç dengesi sarkaç metaforuyla açıklanabilmektedir. Bu nedenle COVID'in dünyanın güç düzenini kalıcı şekilde değiştirdiğini söylemek iddialı bir yaklaşım olacaktır. COVID-19 deneyiminin birtakım değişikliklere neden olacağı doğrudur, örneğin "hiper küreselleşmenin yerini daha güçlü bir devletin alacağı, gücün piyasanın elinden devlete geçeceği ve gelişmekte olan ülkelerin son 20 yıldaki hızlı büyümelerinin tersine döneceği gibi"... (Rodrik, 2020: parag.13-14). Fakat bu değişimlerin hiçbiri COVID-19 şartları nedeniyle özel olarak oluşmamıştır, COVID salgını sadece varolan eğilimi yoğunlaştırmıştır. Sarkaç gibi gidip gelen güç değişimleri dengesinde, soğuk savaş sonrası güçlenen piyasalar yerini devletin güçlenmesine bırakmış, COVID-19 ise sadece süreci hızlandırmıştır (Rodrik, 2020).

Küreselleşme ve ulus-devlet arasında gidip gelen güç konusunun dışına çıkmak gerekirse, pandeminin, ulus-devlette sağlık, eğitim, işgücü ve bilimsel araştırma alanlarında kamu politikası reformlarını şart kıldığı ileri sürülebilecektir, bu durum ise ilerleyen yıllarda hem küresel kurumlarda hem de ulus-devlette ekonomik ve yapısal dönüşümü beraberinde getirecektir (Valiyeva, 2020: 392-399). Küresel düzeydeki kurumlar bazında salgına verilen yanıtın yetersiz ve yavaş kalması, ulus-üstü kurumların ve yapıların kolektif çıkar odaklı yeni bir sistem üretimini şart kılmaktadır. Değişerek var olan küresel yapılar ve ulus-devletin diyalektiğinin sürmesi, ulusal olan ile küresel olanın iç içe geçmesi ise zorunluluktur (Valiyeva, 2020: 399). Öte yandan pandemi, devletlerarasındaki karşılıklı bağımlılığı bir refah kaynağı ve çatışma engelleyici bir faktör olarak değerlendiren liberal-küreselci yaklaşımın aksine, devletlerin kriz dönemlerinde sınırlarına ve birbirleri ile olan ilişkilerine set çekmek durumunda kaldığını ortaya koymuştur.

COVID-19, küreselleşme ve devlet tartışmalarında gelinen nokta, dünyada hem globalleşme hem de ulusallaşma için mevcut zeminin bulunduğu (Valiyeva, 2020: 394). Salgın kriziyle ortaya çıkan diğer soru ise, COVID tecrübesinin, yeniden güç kazanmış olan devletleri siyasal açıdan dönüştürüp dönüştürmeyeceğidir. Bu dönemden sonra devlet yönetimlerinin daha demokratik mi yoksa daha otoriter mi olacaklarını zaman gösterecektir. Görünen odur ki, pandemi süreci, devletin güçlenerek gözetiminin artması, gücün merkezi hale gelmesi, demokrasi, temel insan hakları ve sivil toplum üzerinde farklı, belki de öngörülemeyen etkiler yaratacaktır. Pandemi süreci yönetişimin de yeniden ele alınmasına neden olacaktır. Birçok devletin hazırlıksız yakalandığı sürecin üstesinden konvansiyonel yöntemlerle gelinebilmiştir. Bu durum ise göstermiştir ki, hem küresel, hem de ulusal düzeyde sağlık, eğitim, çalışma ve bilim alanlarında kamu politikası reformları gerekmektedir (Brown vd., 2020). Pandemi sürecinin devletin başarısını gösterdiği diğer alan bilgi teknolojileridir.

Krizlerde sadece ekonomi ya da siyasal kurumlar gibi konvansiyonel yapılar değil; tıp, kuantum, yapay zekâ gibi alanlardaki etkinlik de başarıyı etkilemektedir.

Öte yandan COVID-19 tecrübesinin toplumsal hiyerarşi anlayışımızı değiştirdiği iddiası, karanlık gelecek portrelerine de zemin hazırlamaktadır. Bir yaklaşıma göre, Machiavelli, veba hastalığının ortaçağ Floransası üzerindeki etkisini, çökmekte olan bir toplumsal düzenin belirtileriyle ortaya koymuştu. İlginç şekilde, küreselleşme döneminde ortaya çıkan COVID-19 önlemleri olarak, ünlü İtalyan siyaset felsefecisi tarafından önerilen adımlara makul ölçüde yakın olan önlemler uygulanmıştır. Pandemi sürecinde de bilime yarı dinsel bir kutsallık atfedilmiş, -ki bilim saplantılı şekilde mitleştirildiğinde kendini hızla bir tiranlık biçimine dönüştürebilmektedir- bilim ve siyaset arasında hiyerarşi karmaşası ortaya çıkmıştır. Bedenler üzerinde ise bilimin kontrolü sağlanmıştır. Bu bağlamda demokrasinin askıya alındığı, biyo-egemenliğin ortadan kaldırıldığı, neo-feodal bir toplum ve tiranlığa ya da otokrasiye giden bir devlet olasılığından söz etmek şimdilik karanlık ve gerçekleşmesi mümkün olmayan bir distopya gibi gözükürse de bundan sonra COVID-19 benzeri bir krizde devletlerin daha sert önlemlere başvurup başvurmayacağı sorusunu şimdiden cevaplamak kolay değildir (Molle, 2021: 25-42).

8 Sonuç ve Öneriler

Küreselleşme döneminde ulus-devletin güçten düştüğü görüşü, sosyal bilimciler arasında neredeyse ortak kabul haline gelmişken ve bu durumun değişmesinin yakın zamanda söz konusu olmayacağı düşünülürken, COVID-19 deneyimi bu küresel ezberi bozmuştur. Bu kez, ulusal önlemler ve devlet müdahalesi gerektiren pandeminin oluşturduğu şartların, sosyal ve güçlü devleti yeniden zorunlu kılmasıyla, devletin yeniden güçlendiği ortak kabul haline dönüşmüştür. Güçlenen ulus-devletin, yeni küresellik biçimlerine mi kapı aralayacağı, yoksa neo-feodal bir topluma ve tiranlığa mı neden olacağı konuları ise pandemi sonrası dünyada sosyal bilimlerde ortaya çıkan yeni tartışmaları oluşturmaktadır. Devletin sağlık, eğitim, ekonomi ve çalışma sektörlerinde; teknoloji, bilim gibi alanlarda kamu politikası reformları yaparak demokratikleşip demokratikleşmeyeceği de, araştırma konuları arasında bulunmaktadır.

Öncelikle, devletin güçlenmesinin de güçten düşmesinin de küresel bir krize bağlı olduğunun ortaya çıkması; günümüz dünyasında hemen her konuda olduğu gibi devletin durumu konusunda da kesin kabullere ve yargılara yer olmadığını, devlette sürekliliklerin ve kopuşların olduğunu, devletin bir sarkaç gibi, birbirini izleyen süreçlerde güçlendiğini ve güçten düştüğünü göstermektedir. Devletin gücünün ve yapısının da tarihsel düzlemde düzçizgisel bir gelişme rotası izlemediği; aksine diyalektik şekilde, bazı dönemlerde değişerek aynı kaldığı ve kimi zaman da aynı kalarak değiştiği, yine pandemi sebebiyle ortaya çıkan görüntüye bakılarak söylenebilmektedir.

Çalışmada, devletin geçirdiği evrelerden yola çıkılarak, toplum ve devlet ikilisinin yapısının ideal ve nihai bir formunun bulunmadığı, bu yapıların diyalektik bir dönüşüm içerisinde olduğu savlanmaktadır. Devletin güçlendiği mevcut durum, COVID-19 tecrübesi ve ardından gelmesi olası sağlık krizlerinin, biyo-egemenliği ortadan kaldıracağı ve toplumu neo-feodal yapıya, devleti ise tiranlığa dönüştüreceği yönünde distopik senaryolara yol açmıştır. Yine de pandeminin ortaya çıkardığı şartlar, devletin ne yeni emperyalizm ve sömürgecilik biçimlerine, ne de baskıcı bir yapıya savrulmadan var olabilmesinin imkanlarını araştırmak için bir fırsat olarak görülmelidir.

Sosyal bilimcilerin, devletin demokrasiye, insan haklarına, kimliklere çoğulcu bir bakış açısıyla yaklaşıp, aynı zamanda mevcut işgücü-emek yapısının, ekonominin, sağlık sektörünün şartlarının iyileştirilmesini sağlaması için, daha fazla araştırma ve çalışma ortaya koyması gerekmektedir. Mahremiyet ile güvenlik, demokrasi ile özgürlük gibi farklılıkları uzlaştıran; küresel ve bölgesel işbirlikleriyle yol alan güçlü bir ulus-devlet fikri hayal olmamalıdır ve pandeminin oluşturduğu mevcut durum, bu fikrin hayata geçirilmesi için elverişli bir zemin haline getirilmelidir. Mevcut şartlardan otoriterliğe değil, demokrasiye varacak yeni yollar aranmalıdır. COVID-19 sonrası ulus-devletin ise, sanayi devri ulus-devleti formunda olmasa da, yönetim özellikleri kazanmış güçlü bir demokratik devlet haline mi dönüşeceğini, yoksa eski-yeni otoriter yapıya mı bürüneceğini ise zaman gösterecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/ References

Abromeit, J. (2018). Frankfurt school critical theory and the persistence of authoritarian populism in the United States. J. Morelock (Ed.), *Critical Theory and Authoritarian Populism* içinde (ss. 3-27). London: University of Westminster Press. doi: 10.16997/book30.b

Acemoğlu, D. (2020, 5 Haziran). The post-covid state. *Project Syndicate Website*. 28 Eylül 2021 tarihinde <https://www.project-syndicate.org/onpoint/four-possible-trajectories-after-covid19-daron-acemoglu-2020-06> adresinden erişildi.

Akıncı, A. ve Alptürk, H. (2020). Ulus-devletin küreselleşme karşısındaki genel durumu. *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47, 13-34.

Akyiğit, H. (2017). *Türkiye’de ulus-devletin dönüşüm sürecinde etnik kimlikler: Sakarya ili örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Albayrak, Ö. (2020). *Türkiye’de kültürel yeniden üretim olarak devlet: Niteliksel bir araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Althusser, L. (2008). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.

Aslan, S. (2021). COVID-19 salgınının küreselleşmeye ve ulus-devletlere etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 80(20), 1735-1752. doi:10.17755/esosder.888220

Bauman, Z. ve Bordoni, C. (2018). *Kriz hali ve devlet* (Çev. Y. Alogan). İstanbul: İthaki Yayınları.

Brown, F. Z. Brechenmacher, S. ve Carothers, T. (2020, 6 Nisan). How will the coronavirus reshape democracy and governance globally? *Carnegie Europe*. 18 Mayıs 2022 tarihinde <https://carnegieendowment.org/2020/04/06/howwill-coronavirus-reshape-democracy-and-governance-globally-pub-81470> adresinden erişildi.

Bourdieu, P. (2015). *Devlet üzerine College de France dersleri (1989 - 1992)* (Çev. A. Sümer). İstanbul: İletişim Yayınları.

Durdu, Z. (2009). Modern devletin dönüşümünde bir ara dönem: Sosyal refah devleti. *İlke MU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 37-50.

Durkheim, A. (2020). *Ahlak ve toplum* (Çev. D. Çenesiz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Duverger, M. (2011). *Siyaset sosyolojisi*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Elias, N. (2002). *Uygurlik süreci Cilt: 2 Sosyo-olusumsal ve psiko-olusumsal incelemeler - Batılı dünyevi üst tabakaların davranışlarındaki değişimler* (Çev. E. Özbek). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ghemawat, P. ve Altman, A. S. (2019, 6 Şubat). The state of globalisation in 2019, and what it means for strategies. *Business and Society, Harvard Business Review*. 25 Mayıs 2022 tarihinde <https://hbr.org/2019/02/the-state-of-globalization-in-2019-and-what-it-means-for-strategists> adresinden erişildi.

- Giddens, A. (2005). *Ulus-devlet ve şiddet* (Çev. C. Atay). İstanbul: Devın Yayıncılık.
- Giddens, A. ve Pierson, C. (2001). *Anthony Giddens'la söyleşiler - Modernliği anlamlandırmak*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göksu, M. Z. (2020). Afganistan uyruklu ilkokul öğrencilerinin gözüyle vatanseverlik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(39), 33-63. doi: 10.34234/ded.598196
- Gramsci, A. (2014). *Modern prens Machiavelli, siyaset ve modern devlet üzerine* (Çev. P. Esin). Ankara: Dipnot Yayıncılık.
- Leddy-Owen, C. (2020). Bringing the state back into the sociology of nationalism: The persona ficta is political. *Sociology*, 54(6), 1088-1104. doi: 10.1177/0038038520925730
- Lenger, F. (2021). Wallerstein on early modern capitalism and global inequality: A reevaluation. *Socio (Online)*, 15, 49-70. doi: 10.4000/socio.10939
- Marx, K. ve Engels, F. (2011). *Politika ve felsefe*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Molle, D. (2021). SARS-COV-2 and the (dark) future of society: A machiavellian approach to the end of body sovereignty and the beginning of bio-feudalism. *Sociologica*, 14(3), 25-42. doi: 10.6092/issn.1971-8853/11420
- Oji, A. ve Ozioko, M. (2011). Effect of globalisation on sovereignty of states. *Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence*, 2, 258-270.
- Özbey, K. (2019). Modern Türkiye'de sınırlar ve sınırın sosyolojik inşası. *Sosyoloji Dergisi*, 40, 239-264.
- Özkırmırlı, U. (2013). *Milliyetçilik kuramları - Eleştirel bir bakış*. Ankara: Doğubatu Yayınları.
- Pareto, V. (2016). *Demokrasinin dönüşümü* (Çev. K. Z. Tezer). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Rodrik, D. (2020, 6 Nisan). Will COVID-19 remake the world? *Harvard Kennedy School Wiener Presentation*. 10 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.hks.harvard.edu/wiener-conference-calls/dani-rodrik#transcript> adresinden erişildi.
- Rossier, T., Ellersgaard, C. H., Larsen, A. G. ve Lunding, J. A. (2022). From integrated to fragmented elites. The core of swiss elite networks 1910-2015. *The British Journal of Sociology*, 73(2), 315-335. doi: 10.1111/1468-4446.12929
- Skocpol, T. ve Amenta, E. (1986). States and social policies. *Annual Review of Sociology*, 12, 131-157.
- Tamer, M. G. (2020). Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 775-785. doi: 10.17719/jisr.2020.3996.
- Tilly, C. (2001). *Zor, sermaye ve Avrupa devletlerinin oluşumu* (Çev. K. Emiroğlu). Ankara: İmge Yayınları.
- Topçu, E. ve Menek, İ. H. (2019). Ulus-devlet düşüncesi ve çokkültürlülük. *G.Ü. İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 3(3), 106-120.
- Türkdoğan, O. (1999). *Milli kimliğin yükselişi: Niçin milletleşme*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Ulusoy, E. (2020). Ulusal egemenlik kavramının geleceğine ilişkin bir değerlendirme. *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(5), 362-382. doi:10.26677/TR1010.2020.422
- Valiyeva, K. (2020). COVID-19 ile ulus-devleti yeniden düşünmek. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar (Covid19-Özel Ek)*, 37(19), 390-403.
- Wallerstein, I. (2004). *Modern dünya sistemi 1: Kapitalist tarım ve 16. yüzyılda Avrupa dünya ekonomisinin kökenleri I. Cilt* (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Weber, M. (2012a). *Ekonomi ve toplum 1. Cilt* (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve toplum 2. Cilt* (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Wickham, G. (2021). Post-nationalism, sovereignty and the state. *Journal of Sociology*, 57(1), 47-58. doi: 10.1177/1440783321993535

Woods, E. T., Schertzer, R., Greenfeld, L., Hughes, C. ve Miller-Idriss, C. (2022). COVID-19, Nationalism, and the Politics of Crisis: A Scholarly Exchange. *Nations and Nationalism*, 26(4), 807-825. doi: 10.1111/nana.12644WOODSET AL.825

Yıldırım, A. (2020). Örgüt teorisinde parsons'cu işlevselcilik ve gerilim yönetimi. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51, 153-167.

Zielonka, J. (2020, 26 Mart). Has the Coronavirus brought back the nation-state? *Social Europe*. 11 Mayıs 2022 tarihinde <https://socialeurope.eu/has-the-coronavirus-brought-back-the-nation-state> adresinden erişildi.